

Лариса ЛУК'ЯНОВА

м. Київ

Реалізація засад Болонського процесу в екологічній освіті майбутніх фахівців

У статті проаналізовано позиції науковців щодо реалізації основних принципів Болонського процесу в освітньому просторі України. Визначено технології екологічної освіти майбутніх фахівців у відповідності до вимог Болонської декларації. Окреслено напрями наукового пошуку, вирішення яких сприятиме підвищенню ефективності екологічної освіти у вищих навчальних закладах України.

Невиправдано оптимістичною є думка, що в умовах розгортання інформаційно-технологічних пріоритетів суспільство набуде міцності, сталості, довершеності. Радше навпаки. Подальше крокування такими темпами, без урахування наслідків впливу суспільної діяльності, неминуче призведе до посилення криз, однією з яких є екологічна.

Невирішеність зовнішніх і внутрішніх проблем національної системи освіти, які перебувають у повній залежності від економічного стану держави, нестабільність джерел фінансування освітньої галузі, низький рівень просвітницької роботи не дають змоги усвідомити хибність орієнтації на споживацькі пріоритети, які так чи інакше посідають провідне місце у суспільній свідомості.

Тепер недостатньо підготувати «освіченого професіонала» – кваліфікованого робітника, техника чи магістра. Необхідно виховати людину духовну, яка усі свої дії буде оцінювати і детермінувати вищими цінностями¹. Вирішення цього важливого питання передусім покладається й на екологічну освіту. Адже одним із провідних підходів в екологічній освіті є саме ціннісний, який ґрунтується на формуванні духовних, теоретико-пізнавальних передумов, морально-етичного ставлення до навколишнього середовища. Головною метою сучасної екологічної освіти є формування екологічного мислення, яке детермінує доцільну поведінку людини у професійній діяльності та повсякденному житті. У цьому контексті екологічне мислення – це суспільно важлива риса особистості, що виявляється в особливостях поведінки у соціально-побутових і професійних ситуаціях та усвідомленому прагненні проектувати способи своєї діяльності як екологічно доцільні.

Водночас проблему сучасної екологічної освіти в Україні не можна розглядати поза загальносвітовими тенденціями цієї освітньої галузі. Вони є виключно складними за своїм змістом й вимагають об'єднання світової педагогічної спільноти у віднайдені нових стратегій організації, змісту, форм, створенні нової освітньої екологічної парадигми.

¹ Корсак Ю.К. Рух до вищої духовності молоді та поєднання в освіті досягнень природничих і гуманітарних наук // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Тематичний випуск у 4-х т. – Т.2. – 2006. – С.178-184.

Природа не знає кордонів і екологічна освіта має сприяти формуванню європейського освітнього простору, використовуючи національний досвід і традиції для взаємного збагачення. Участь країн у Болонському процесі повинна сприяти самоідентифікації національних цінностей суспільного розвитку, збереженню їх в як у національному, так і європейському освітньому просторі.

Головне завдання, висунуте країнами, які є учасниками Болонського процесу полягає в об'єднанні освітніх систем країн Європи, за умови збереження їхньої національної самобутності, історичних традицій та особливостей. Перші спроби надати вищій освіті європейських країн об'єднувальних, спільних рис мали місце ще у 50-ті роки минулого століття з часу підписання Римської угоди. Подальший розвиток цих спроб знайшов своє втілення у низці заходів, які відбувалися на теренах Європи.

Певним поштовхом для визначення, упорядкування й визнання доцільності таких заходів були різноманітні чинники, які передусім мали соціально-економічне підґрунтя. Серед провідних причин вчені називають такі²:

1. Монопольний стан США на світовому ринку, систематичне випередження європейських країн за низкою показників, які належать до системи освіти.

2. Перенесення конкуренції у наукову сферу.

3. Потреба переорієнтації вищої освіти до вимог роботодавців, адже освіта, яка не враховує постійно змінювані потреби виробництва не здатна готувати конкурентоспроможних фахівців.

4. Прагнення об'єднати розрізнені потенціали у єдиний потужний економічний механізм. Проте у вирішенні цієї проблеми певні перешкоди створюють освітянські проблеми, пов'язані із відмінностями у рівнях підготовки фахівців, дипломах про вищу освіту тощо.

Певного поштовху означені події набули й через усвідомлення того, що вища освіта перестає бути суто елітарною, натомість усе більше набуває масовості – у розвинутих країнах понад 50% молоді навчаються у вищих навчальних закладах. Отже зростання попиту на освітні послуги послугувало підґрунтям для підвищення ефективності системи освіти у європейських країнах.

Не можна обійти увагою той факт, що сучасний зовнішньополітичний курс України спрямований на нарощування зусиль щодо інтеграції країни у європейське співтовариство. Передусім ці кроки сприятимуть реалізації національних інтересів України та уможливлять піднесення її освітнього потенціалу до світових стандартів. Водночас, неможна інтегруючись до європейських політичних та економічних інституцій залишати поза увагою питання формування професійної еліти за загальноєвропейськими нормами.

Провідні завдання Болонського процесу полягають у забезпеченні сумісності і визначенні схожості систем вищої освіти країн-учасниць, сприянні культурному та освітньому різноманіттю й створення до 2010 року європейського наукового та освітнього простору задля підвищення конкурентоспроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на світовому ринку праці.

² Болонський процес у фактах і документах / Упор. М.Ф.Степко, Я.Я.Болюбаш, В.Д.Шинкарук та ін. Київ;Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 52 с.

Входження України до Європейського освітнього простору вимагає від навчальних закладів запровадження сукупності заходів задля розширення можливостей навчання незалежно від специфіки здійснюваної підготовки, включаючи знання отримані на попередньому освітньому рівні. Такі дії мають бути невід'ємною складовою діяльності у сфері вищої освіти. Адже наразі є підстави констатувати, що «чимало випускників вищих навчальних закладів не конкурентоспроможні на європейському ринку праці. Це зобов'язує менше говорити про власні досягнення, а більше аналізувати світові та європейські тенденції реформування освіти»³.

За твердженням фахівців, залучення нашої країни до європейського освітнього та наукового простору є складним та багатоаспектним завданням, яке вимагає вирішення багатьох питань як на державному рівні, так і у кожному навчальному закладі.

Водночас, приєднання України до Болонського процесу має сприяти розвитку вітчизняної освіти і набуттю нових якісних ознак, зберігаючи при цьому національні стандарти і якості та примножуючи кращі власні освітні тенденції. За таких умов на перший план висувається доцільність порівняння та зіставлення вітчизняних критеріїв освіти із європейськими стандартами та пошук шляхів щодо її удосконалення та оновлення.

На думку М.Згуровського головною метою цього процесу є консолідація зусиль наукової і просвітницької спільноти та урядів європейських країн задля суттєвого підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти. Щодо позиції України відносно Болонського процесу, учений вважає, що для країн, які прагнуть до економічного суспільного розвитку, альтернативи Болонському процесу немає, а Україна вже й так достатньо спізнилася з цією справою⁴.

Головне завдання Болонського процесу чітко визначено в останніх документах. У матеріалах «Комюніке зустрічі європейських міністрів», які відповідають за вищу освіту» (Прага, 19 травня 2001 р.) та «Комюніке конференції міністрів, які відповідають за вищу освіту» (Берлін, 19 вересня 2003 р.) вказується необхідність «ставлення до освіти як до суспільного блага і суспільної відповідальності», що й становить, на думку російських учених, провідне завдання Болонського процесу⁵.

Наразі можна стверджувати, що Україна вже зробила певні кроки щодо реалізації положень Болонської декларації. Зокрема Міністерство освіти і науки підготувало відповідний план дій, який охоплює усі концептуальні положення декларації: впровадження загальноєвропейської прозорої і двоступеневої системи порівняння освітніх кваліфікацій, запровадження двоступеневої системи вищої освіти, створення єдиної системи загального заліку періодів і обсягів навчання, подолання перешкод мобільності студентів і адміністративного корпусу університетів, налагодження співробітництва у створенні загальноєвропейської системи критеріїв і методів оцінювання якості освіти, пропаганда європейського виміру вищої освіти,

³ Журавський В. Основні завдання вищої школи щодо реалізації в Україні принципів і завдань Болонського процесу // Вища школа. – 2004. – № 1. – С.43.

⁴ Основні завдання вищої освіти України щодо реалізації принципів Болонського процесу та забезпечення вимог сфери праці / М. Згуровський // Вища школа. – 2004. – №5. – С. 54-62

⁵ Давыдов Ю.С. Болонский процесс и новые реформы Российского образования // Педагогика. – 2005. – № 7. – С. 3.

передусім це програми, інституціональне співробітництво і розвиток програм, що поєднують навчання, дослідження і практику. Понад шістьдесят вищих навчальних закладів України беруть участь у проведенні експерименту щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Водночас, є підстави стверджувати на неоднозначність поглядів науковців і практиків щодо доцільності входження України до Болонського процесу. Якщо на попередньому етапі дискусії точилися навколо питання доцільності вступу України у Болонський процес і мали переважно консультативний характер, то після приєднання України вони не вщухли, а набули певної гостроти і посилення. Загалом точки зору фахівців мають два доволі полярних вияви. Одна група вбачає у самій можливості вступу України до Болонського процесу певну панацею від багатьох освітніх проблем, які накопичилися протягом тривалого періоду. Натомість інші застерігають від абсолютизації процесу і вказують на безліч неузгоджених питань, невіршуваність яких спричинить профанацію самої ідеї. Очевидно обидві позиції є крайніми, проте кожна вказує на необхідність пошуку компромісного варіанту.

Зокрема, на думку К.Корсака має місце певна міфологізація суті і розуміння Болонського процесу. Узагальнено позицію ученого щодо невинновданого піднесення ролі Болонського процесу тезисно можна викласти таким чином: Болонський процес і побудова загальноєвропейської системи вищої освіти із взаємним визнанням дипломів у провідних державах Європи непопулярні, у ній зацікавлені лише невеликі периферійні країни, які мали слабко розвинені зв'язки і сподівалися на «болонському» шляху одержати значні дивіденди щодо сприяння обмінів в освітньо-науковій сфері, запозичення і впровадження кращого європейського досвіду і т.д.; в очах європейського освітнього співтовариства Болонський процес є цікавим, але далеко не першорядною справою; Болонська декларація майже не вплинула на програми підтримки освітньо-наукової мобільності в Європейському союзі; кредити, модулі й рейтингове оцінювання не є магічними засобами уніфікації освітніх систем, що можуть призвести до одночасного підвищення якості освіти; Болонський процес не стане магістральним шляхом оцінювання і забезпечення якості європейської вищої освіти; ситуація⁶.

На думку В.Журавського, модернізація системи вищої освіти в Україні має певні спільні ознаки з Болонським процесом, проте за більшістю напрямів йому не відповідає⁷. Пояснення цьому автор знаходить у незорієнтованості вихідних концепцій такої модернізації на інтегрування національної системи освіти в європейській простір, які у більшому ступені зводилися до «прилаштування» системи вищої освіти до нових внутрішніх реалій. Такої ж позиції дотримується й інші вчені Так Г.Грабович вказує, що зважаючи на традиційний підхід, можна уявити хибну тактику, гібридизм і блеф, які є радше «прилаштуванням» до Європи⁸. На думку В.Нікітіна, українські університети ще не готові до сприйняття Болонських принципів, в першу чергу через корупцію і низьку якість викладацького складу, бюрокра-

⁶ Корсак К. Міфи про Болонський процес. – Дзеркало тижня. – 2005. – № 39 (567).

⁷ Журавський В. Основні завдання вищої школи щодо реалізації в Україні принципів і завдань Болонського процесу // Вища школа. – 2004. – № 1. – С.42-44.

⁸ Грабович Г. Перед Європою: чи можлива реформа в науці та освіті? / Критика. № 1-2. – 2005. – С.5.

тичну схематичність ступенів навчання, низький рівень фундаментальної підготовки, незнання студентами і викладачами іноземних мов, відставання у використанні технологічно-ємних освітніх технологій⁹. Не можна не погодитися й з точкою зору Е.Астахової¹⁰, про те, що позитивні зміни від участі України у Болонському процесі, були би набагато суттєвішими якби самі зміни в освітній системі відбувалися комплексно, системно, за усіма складовими поняття «Болонський процес». Натомість у нашому випадку основний акцент зроблено на кредитно-модульну систему, яка відбувається без відповідної підготовки, обґрунтування, а головне, без попереднього оцінювання можливих ризиків. До того ж аналіз вітчизняної літератури не дає жодної обґрунтованого пояснення щодо переваг КМС над традиційною системою організації навчального процесу.

Так Л.Зязюн акцентує увагу на необхідності концептуалізації найбільш суттєвих проблем і протиріч, які виникають у національній системі освіти України і країн СНД у зв'язку зі входженням у Болонський процес. Учена вважає, що з ліберального підходу прийняття «болонських норм» – це природне входження в деяку «європейську цивілізацію», а з державно-патріотичного – це здавання позицій¹¹.

Напрочуд актуальною є узагальнена точка зору вітчизняних науковців і практиків про те, що участь системи вищої освіти України в Болонських перетвореннях має спрямовуватись на її розвиток, набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів якості. Водночас успіх й суспільне сприйняття Болонських принципів залежить від обраних підходів трактування їх концептуальних теоретичних положень та методів впровадження у практику.

Таким чином, виявляється, що інтегрування України до світового європейського простору, зокрема через участь у Болонському процесі, є набагато складнішим процесом, а основні принципи Болонської декларації залишаються предметом жвавих дискусій у наукових колах України і західноєвропейських країн.

На Міжнародній конференції «Захист навколишнього середовища у системі національної і європейської освіти» (Ніше, Сербія, жовтень, 2005 р) відбулася дискусія учених і практиків щодо глобальних проблем сучасності – глибокі зміни, які відбуваються у соціокультурній сфері, політичному житті, екологічній трансформації, що загрожують життю на планеті¹². Професор белградського університету, відомий українській спільноті як автор монографічних праць «Соціальна екологія», «Екологічна освіта і майбутнє цивілізації» Д.Маркович переконливо довів особливу роль екологізації усієї освіти, її іманентну сутність у процесі підготовки спеціалістів будь-якого профілю. Від рівня екологічної культури, як культури нової якості, залежить вектор цивілізаційного розвитку. Позитивно оцінюючи зусилля вищих

⁹ Нікітін В. Найкращі університети відмовляються від участі в Болонському процесі // Україна молода. – 22 березня 2006 р.

¹⁰ Астахова Е.В. Кредитно-модульная система и учебная нагрузка преподавателя: корреляция взаимоотношений // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Тематичний випуск у 4-х т.. – 2006 р. – Т.1. – С.86-102.

¹¹ Зязюн Л.І. Освітній поступ України в Європейський простір: «за» і «проти» // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Тематичний випуск у 4-х т. – Т.1. – 2006. – С. 147.

¹² Болонский процесс и экологическая культура // Матеріали Інтернет сайту http://teco.rsias.ru/event_serbiya.html.

навчальних закладів щодо участі у Болонському процесі, професор водночас застерігає від поспішності, втрати корисного досвіду підготовки спеціалістів, недооцінювання національної специфіки освіти.

Найбільш доцільними технологіями у підвищенні ефективності екологічної освіти, що мають методологічне значення у процесі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах і відповідають вимогам підготовки спеціалістів у рамках Болонського процесу, на нашу думку, є:

1. Технологія когнітивно-інформаційної оптимізації (її впровадження визначається значним збільшенням інформаційних потоків, викривленням, перекручуванням і втратою інформації, недостатність інформації в каналах зворотного зв'язку)

2. Технологія комунікативної оптимізації (спрямована на покращання взаєморозуміння суб'єктів навчання, ґрунтується на психологічних механізмах ідентифікації, емпатії, рефлексії; виховує відповідальне ставлення до професійних обов'язків, соціальним цінностям і установкам професійного колективу, суспільства в цілому)

3. Технологія групової консолідації (спрямована на підвищення групової згуртованості, зокрема в усвідомленні і вирішенні екологічних проблем. Ґрунтується на спільній діяльності й опосередкуванню цієї діяльності через членів колективу).

4. Технологія контекстного навчання (дає можливість формувати екологічну культуру через професійні інтереси. Сприяє формуванню системного мислення, яке охоплює не тільки цілісне усвідомлення природи і суспільства, але й ролі особистості у світі; сприяє цілісному уявленню професійної діяльності.

Проведений аналіз обґрунтовує подальший науковий пошук за такими напрямками.

1. Оскільки одним із основних принципів Болонського процесу, задекларованому на конференції вищої освіти Європи у Празі (травень 2001 р.), є принцип «навчання протягом усього життя», що репрезентує модель демократичних стандартів стосовно прав людини як на освіту, так і максимальне використання її досвіду й інтелекту протягом усього життя необхідно:

- визначити наступність екологічної підготовки фахівців в умовах модульно-рейтингової системи навчання;
- розробити програми навчальних курсів «Основи екології»; «Безпека життєдіяльності», «Соціальна екологія» тощо на основі кредитно-модульної технології;
- розробити систему контролю якості екологічної підготовки з екології майбутніх фахівців в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

2. Оскільки основу кредитно-модульної організації навчального процесу становить самостійна діяльність студента, на яку відводиться до 50% загального обсягу навчального часу значно зростає роль суб'єкта, який перевіряє якість самостійно набутих студентами знань необхідно:

- розробити методичну базу для організації самостійної еколого-пізнавальної діяльності студентів;
- створити умови для впровадження й поширення методичних матеріалів серед викладачів навчальних закладів.

Одним із можливих шляхів реалізації окреслених технологій може бути створення центрів екологічної освіти у навчальному закладі. Провідною метою створення таких центрів є: 1) накопичення і поширення екологічної інформації та форм і методів екологічної освіти; 2) координування усіх видів навчальної і еколого-просвітницької діяльності.

Отже одним із провідних завдань Болонського процесу як інтегратора у створенні спільного європейського освітнього простору є формування екологічної культури у процесі підготовки фахівців різних профільних напрямів.

Стаття надійшла до редакції 14.01.08.

Лариса ЛУКЬЯНОВА

Реализация принципов Болонского процесса в экологическом образовании будущих специалистов

Резюме

В статье проанализированы точки зрения ученых о целесообразных подходах реализации основных принципов Болонского процесса в образовательном пространстве Украины. Определены технологии экологического образования будущих специалистов с учетом требований Болонской декларации. Обоснованы направления научного поиска, способствующие повышению эффективности экологического образования в высших учебных заведениях Украины.

Larisa LUKYANOVA

Realization of principles of the Bolonskogo process in ecological formation of future specialists

Summary

In the article the points of view of scientists about expedient approaches of realization of basic principles of the Bolonskogo process in educational space of Ukraine are analysed. Technologies of ecological formation of future specialists taking into account the requirements of Bolonskoy declaration are definite. Directions of scientific search, cooperant to the rise of efficiency of ecological education in higher educational establishments of Ukraine, are grounded.